

ALTERNATİF SANAYİLEŞME, DIŞ TİCARET STRATEJİLERİ VE 24 OCAK KARARLARI

PROF. DR. EMİN ÇARIKÇI

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ / TÜRKİYE

GİRİŞ

1950-1980 dönemindeki tecrübeler göstermiştir ki, gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınmanın başarı ile sürdürülebilmesinin, sadece sanayileşmeye değil, aynı zamanda dışa dönük sanayileşmeye bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu sanayileşme stratejisini ve bu stratejiyi destekleyen makro politikaları uygulamaya koyamayan ülkelerin iktisadi kalkınmaları ise, hızlanan enflasyon ve döviz darboğazından dolayı, sık sık sekteye uğramıştır.

Bir ülkede uygulanan sanayileşme ve/veya dış ticaret stratejisinin o ülkedeki, imalat sanayiinin iktisadi ve teknik yapısına, kapital/hasıla ve kapital/emek oranlarına, firmaların ölçeklerine, rekabet gücüne, enflasyona, piyasanın yapısına etki ettiği hakkındaki araştırmalar da 1970'li yıllarda ağırlık kazandığı için bu konular bu çalışmada da derinliğine ele alınacaktır.

1. ALTERNATİF SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

Sanayi Devrimi döneminde İngiltere ve son zamanlarda Hong Kong hariç, günümüzün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin tamamı sanayileşmelerinin başlangıcında ithal ikamesi politikalarıyla yerli üretimi korumuşlardır.¹ Dışa dönük sanayileşme stratejisi ise İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Danimarka ve Norveç'te, Güney Avrupa ülkelerinde ve bazı eksiklikleriyle Japonya'da 1950 ortalarından; Kore, Singapur, Tayvan'da 1960 başlarından itibaren sürekli olarak uygulanabilmiştir. Bu strateji, İsrail'de 1961'den

Uşak Rafinerisi, (1937)

beri, başta Brezilya ve Arjantin olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesinde, 1960'ın ikinci yarısından sonra, değişik aralıklarla uygulamaya konmuştur.²

İçer dönük (ithal ikamesi) ve dışa dönük sanayileşme stratejileri her ülkede, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarında değişik şekillerde uygulanmış ve çeşitli aşamalardan geçmiştir. Fakat bilhassa gelişmekte olan ülkelere, bu iki sanayileşme stratejisi genellikle birlikte uygulanarak karma bir stratejiye dönüşmüştür.

A. İÇER DÖNÜK (İTHAL İKAMESİ) SİNAİ KALKINMA STRATEJİLERİ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme stratejisi olarak ithal ikamesi yolunun seçilmesinde çeşitli politik ve iktisadi nedenler vardı.

Bu nedenlerin formüle edilmesinde uzun süre iktisadi kalkınma konularında Birleşmiş Milletler başkanlığı yapan H. Singer, Güney Amerika Ülkelerine danışmanlık yapan R. Penebisch ve Hindistan'da danışmanlık yapan G. Myrdal öncülük ettiler. Bilinen Singer-Prebisch Tezi iki temel varsayıma dayanıyordu. Birincisi, dış ticaret hadleri tarım ürünleri ve maden ihracatçısı

olan gelişmekte olan ülkeler aleyhine gelişmektedir. İkincisi ise, bu ülkelerin sanayi malları ihracatında dış piyasalarda rekabet edemeyeceği tezi hakimdi. Singer-Prebisch tezinin lehinde ve aleyhinde çok şey yazıldığı için biz burada bunun tekrar tartışmasına girmeyeceğiz.³ Ancak bu varsayımların uzun dönemde ve bilhassa 1960'lardan itibaren gerçekleşmediği ortaya çıktı. Nitekim, 1960-75 döneminde ge-

lişmekte olan ülkelerin sanayi malları ihracatındaki yıllık ortalama artış hızı %15 dolayında seyrederken, gelişmiş ülkeler için bu oran %10 seviyesinde kaldı.⁴

İthal ikamesi stratejisinin seçiminde en tutarlı görüş bebek endüstri tezidir. Temeli F. List'e kadar dayanan bu görüşe göre, sanayileşmenin başlangıcında sınai üretimde parça başına maliyetlerin yüksek olması kaçınılmaz olduğu için, yeni kurulan sanayilerin belli bir süre dış rekabetten korunması gerekir. Fakat zamanla, optimum ölçekli işletmeler kurulup kitlesel üretime geçilince içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanılarak parça başına maliyetlerin düşeceği ve bir müddet sonra da ihracata yöneleceği ümit edilir.

Bebek endüstrileri korumak için kullanılan başlıca aletler ise başta aşırı değerlenmiş kur olmak üzere, tarifeler, kotalar, ithalat yasaklarıdır. Finansal olarak da düşük faizli kredi temini, belli bir süre vergi muafiyetleri ve alt yapı yatırımlarının devletçe karşılanması gibi teşvik araçlarıdır.⁵ Ayrıca kamunun ürettiği mal ve hizmetlerin bu endüstrilere maliyetinin artında satılması da en büyük teşvik unsurlarından biridir.⁶

B. DIŞA DÖNÜK SANAYİLEŞME STRATEJİSİ (İHRACAT İKAMESİ)

Dışa açık ticaret stratejisinin sanayileşme ve kalkınma üzerine olumlu etki yaptığı görüşü D. Ricardo'nun mukayeseli üstünlük teorisinden kaynaklanır. 1950-60 döneminde başta Haberler ve Viner olmak üzere Nurkse ve Cairncross gibi iktisatçılar dış ticaretin statik ve dinamik etkilerinden dolayı kalkınma ve sanayileşmeye olumlu etkiler yaptığını savunmuşlardır. Ancak, bu konuda Haberler ve Viner çok iyimser bir tavır alırken, Nurkse ve Cairncross ise orta yolu seçmişlerdir. Biz burada, daha önce çok tartışıldığı ve konumuzu dolaylı olarak ilgilendirdiği için yukarıdaki yazarların tartışmalarına tekrar dönmek istemiyoruz.⁷ Ancak, şu kadarını belirtmek gerekir ki, 1950'lerde dış ticaretin sanayileşme ve kalkınma üzerine yaptığı olumlu etkiler tartışmasının gündemde olmuş olmasına rağmen dışa dönük sanayileşme stratejisi, bu dönemde, hiçbir gelişmekte olan ülke tarafından uygulamaya konmamıştır.

1960 başlarından itibaren sanayileşmede uzun süre ithal ikamesi politikalarında ısrar edilmesinin ortaya çıkardığı hayal kırıklığı ve hammadde ve işlenmemiş geleneksel mal ihracının ülkenin ihtiyacı olan yeterli döviz miktarını sürekli olarak karşılayamaması bir çok ülkeyi ihracat ikamesi (export substitution) politikalarını uygulamaya koymaya zorlamıştır. Tarım ürünleri ve geleneksel olmayan hammaddelerin işlenmiş ve yarı işlenmiş

olarak ihraç edilebilmesi ve ayrıca işlenmiş ve yarı işlenmiş sınai mal ihracatının geleneksel ham madde ihracatı yerine geçmesine (ikame edilmesine) ve neticede toplam ihracat içinde sanayi malları payını ve İhracatı arttıracak politikaların uygulanmasına ihracat ikamesi denir. Son yıllarda bu terim ihracatın öncülük ettiği büyüme (exported growth) stratejisi veya ihracata (dışa) dönük sanayileşme stratejisi yerine kullanılmaktadır.⁸

C. KARMA STRATEJİ

Gelişmekte olan ülkelerin sorunu içe dönük ve dışa dönük sanayileşme stratejilerinden birini seçmek değildir. Diğer bir ifade ile, bu iki sanayileşme stratejisi arasında mutlak ve kesin bir ayırım yapmak doğru olmaz.⁹ Burada esas mesele sanayileşmede hangi stratejiye ağırlık ve öncelik verileceği değil, fakat bu iki strateji arasında tercih yapmayan aynı anda hem içe dönük ve hem de dışa dönük endüstrilerin gelişmesini sağlayacak karma bir stratejiyi bulmaktır. Bu tür bir sanayileşme stratejisini geçmişte Japonya uygulamış, son zamanlarda da G. Kore uygulamaktadır.¹⁰

Kore'de bu stratejinin uygulanabilmesi için 1964-1965 yıllarında parasal ve mali reformlar yapılmış, katlı kurlar kaldırılmış, gerçekçi kur politikası uygulamaya konmuş ve dış ticaret rejiminde kademeli bir liberalleşme başlatılmıştır, İhracatçılara ise aşağı yukarı serbest dış ticaret rejimi uygulanmıştır, ihracatçıların kullandıkları giridilerin yerli ve yabancı fiyat farkları ortadan kaldırılmıştır.¹¹ 1960'dan beri İthal ikamesi politikalarının uygulandığı sanayi kolları ise çimento, çelik ve metaller, kimya, gübre ve son yıllarda taşıma alet ve makineleri üreten endüstrilerdir. Kore'de bu sektörlere koruma daha çok devlet sübvansiyonlarıyla sağlanmaktadır.¹² Böylece içe dönük ve dışa dönük endüstriler yan yana (paralel olarak) gelişerek birbirini tamamlarlar.

Karma stratejinin uygulanabilmesi sayesinde bir birim döviz kazanılması ve bir birim döviz tasarrufu için harcanan marjinal iç-kaynak maliyeti aynı olur. Neticede kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasıyla sanayide yapısal bozuklukların ortaya çıkmasının önüne geçilebilir. Oysa, uzun süre ve aşırı bir şekilde uygulanan ithal ikamesi stratejisi kaynak dağılımını bozarak ülkenin potansiyel mukayeseli üstünlüğüne ters bir sanayileşme yapısı ortaya çıkarır. Fakat, dışa dönük sanayilere verilen aşırı sübvansiyonlar da aynı neticeyi doğurabilir.

Ancak, diğer ülkelerdeki tecrübeler göstermiştir ki; kaynak dağılımında çarpıklığa yol açan neticeler dışa dönük sanayileşmede daha az, içe dönük sanayileşmede ise daha çok ortaya çıkmaktadır. Çünkü, ithal ikamesi

Bilecik ipek fabrikası

teşvikleri ithalat kısıtlamaları, aşırı değerlenmiş kur ve enflasyonla dolaylı yoldan verildiği halde, ihracatı teşvik genellikle devlet bütçesine yük getirdiği için verilen sübvansiyonlar göze batmakta veya devlet bütçesi imkanlarıyla sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, dışa dönük sanayi firmaları uluslararası piyasalarda kalite ve fiyat rekabetiyle karşılaştığı için ölçek ekonomilerinden daha fazla yararlanmak zorunda kalmaktadırlar.¹³

2. TÜRKİYE'DE GERÇEKLEŞEN DIŞ TİCARET STRATEJİLERİ AŞAMALARI

1950-1973 yılları arasında Türkiye'deki dış ticaret stratejileri aşamaları A.Kruger tarafından, NBER sınıflandırmasına göre, aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir. 1950-52 aşama V, 1953-54 aşama I, 1955-58 aşama III, 1960-63 aşama IV, 1964-70 aşama II, 1970 aşama III, 1971-73 aşama IV olarak kabul edilmiştir.¹⁴ Fakat, Kruger ile B. Tuncer'in yaptığı son çalışmada 1963-67 ve 1970-73 dönemleri aşama IV'e, 1967-70 ve 1973-76 dönemleri de aşama II'ye tekabül etmektedir,¹⁵ 1976'dan 1980'e kadar kambiyo kontrolünün giderek artması ve 1980'den itibaren dışa dönük stratejinin benimsenmesi ile 1963-79 döneminin tamamını aşama II ve 1980-82 döneminde aşama IV olarak kabul edebiliriz. Birinci bölümün 1-3 kısmında aşama I-II'nin ithal ikamesine, aşama IV-V'in dışa dönük stratejiye eşdeğer olduğunu ve aşama III'ün geçiş dönemi olduğunu belirtmiştik.

Görüldüğü gibi Türkiye'deki dış ticaret ve sanayileşme stratejisinde tutarlı bir yol izlenmemiştir. Türk ekonomisi aşama II (ithal ikamesi) ile aşama IV (dışa dönük strateji) arasında gidip gelmiştir. Türk ekonomisi 1960-79 arasında çeşitli aşamalardan geçtiği halde, dış ticaret stratejisinde bazı değişmeyen özellikler vardır. Bunlardan birisi daha önce ithal edilen malın Türkiye'de üretimine geçilince bu malın ithalatı derhal yasaklanmıştır. İkincisi de, 1960-79 döneminde, Türk sanayii için kredili maliyeti daima hesaba katılmamıştır. Çünkü, negatif faiz uygulaması, 1960 ortalarından itibaren enflasyonun hızlanmasıyla, sanayicileri bu yola itmştir. Diğerleri de yerli üretimin yetmediği durumlarda kota sisteminin uygulanmasıdır. Ayrıca, döviz tasarrufu taahhüdünde bulunan firmalara düşük (negatif) faizli kredi ve ithalat izni verilmesi de yaygın bir şekilde kullanıldı.¹⁶ Güya, anti-enflasyonist bir politika aracı olarak KİT ürünlerinin düşük fiyatla satılması da Türk sanayicisine verilen en büyük teşviklerden biri idi. KİT'ler ise özel sektörden daha düşük faizle kredi kullandıkları gibi, genellikle vergilerini bile ödememişlerdir.¹⁷

1960-79 döneminde yukarıdaki uygulamaların gerçekleştirilmiş olmasına rağmen Türk sanayinin bulun-

duğu aşamaya göre verimlilik artışları çok değişik bir seyir takip etmiştir.

3. 24 OCAK KARARLARI VE DIŞA DÖNÜK SANAYİLEŞME

Bu kısımda önce 24 Ocak kararlarının ne anlama geldiği, çeşitli piyasalarda eski ve yeni durumun kısa bir tartışması yapılacaktır. Daha sonra ise kur politikası, Türk Lirasının dalgalanmaya bırakılıp bırakılmayacağı, dalgalanmanın ne tür olacağı ve ön şartları incelenecektir.

A. 24 OCAK KARARLARININ ANLAMI

Dışa dönük sanayileşmenin sürdürülmesi için dış ticaret rejiminde diğer iktisat politikalarında sürekli ve kademeli bir liberalleştirmeye devam edilmesinin gerekli olduğu daha önceki açıklamalarımızdan anlaşılmaktadır, 24 Ocak kararları ile de Türkiye henüz liberalleşme hareketinin başlangıcındadır. Ancak, burada kullanılan liberalleşme sözünün liberalizm ile bir ilgisi yoktur. Mesela Türkiye'de KİT ürünleri fiyatlarını şimdi de, geçmişte de devlet tayin ettiği halde bu malların eskiden

zararına şimdi ise en azından maliyetine satılması bir liberalleşme hareketidir. Ayrıca, ucuz faiz politikası yerine enflasyon hızı üzerinde bir faiz politikası uygulanması, döviz kurunu devlet tayin ettiği halde günlük kur uygulaması da bir liberalleşme hareketidir.

Diğer taraftan, ithalat yasakları yerine kota konması, kotalar yerine yüksek gümrük duvarları konması, mevcut yüksek gümrük duvarlarının yıllara ya-

yılarak belli bir seviyeye düşürülmesi de bir liberalleşme hareketidir. Çünkü, ithalat yasakları ve kotalar iç ve dış fiyat bağlantısını kesmekte, gümrük vergileri ise yüksek oranlı da olsa dış rekabeti hissettirmektedir.

İşte 1980 başından beri Türkiye'de uygulanan istikrar programı da liberalizm değil, fakat yukarıdaki anlamda bir liberalleşme hareketidir. Zaten, (istense de Türkiye'de liberalizmi uygulamaya koymak mümkün değildir. Çünkü, son iki yılda ortalama olarak toplam yatırımların %60'ı devlet tarafından yapılmaktadır. 25 dolayındaki başlıca tarım ürününün fiyatını ise, taban fiyat politikası uygulaması ile, devlet tayin eder, İmalat sanayinin yaklaşık %40'ına sahip olan devletin ürettiği malların fiyatları kamu kuruluşları otoriteleri tarafından belirlenir. Türkiye'deki toplam kredilerin ve Merkez Bankası kredilerinin yarısından çoğu yıllardır kamunun ipoteği altındadır.

Türk ekonomisinde 24 Ocak kararlarına rağmen piyasa mekanizmasının yer almadığı örnekleri çoğaltmak

Rize'de bir çay fabrikası

mümkündür. Ancak, yukarıdaki misaller bile uygulanan politikaların liberalizmle ilgisi olmadığını ve Türkiye’de istense de liberalizmin uygulamaya konmayacağını ve ayrıca Türkiye’nin Batı aleminde en yüksek derecede bir devletçi ekonomiye sahip olduğunu göstermektedir.

B. 24 Ocak Kararları Öncesi ve Sonrası İktisat Politikaları

24 Ocak operasyonundan önce Türk sanayiinin sorunları tartışılırken çoğu kez sebepler ve sonuçlar birbirleriyle karıştırılmış ve genellikle sonuçlar sorunlar şeklinde ortaya konulmuştur, Oysa Türk sanayiinin içe dönük oluşu veya imalat sanayiindeki yapısal bozukluklar ve dengelessizlikler gerçekte sonuçlardır. Esas olan, bu sonuçlara yol açan nedenlerin incelenmesi ve çözüm yollarının aranması idi.¹⁸

24 Ocak kararlarından önce Türkiye’nin en büyük üç sorunu enflasyon, fiyat mekanizmasına ve faiz hadlerine aşırı müdahale ve yanlış kur politikası idi, İşte geçmişte bu üç soruna doğru teşhis konulamaması Türkiye’de ihracatın yeterli düzeyde gelişmesini engellediği gibi, sanayide yapısal bozukluklara da yol açtı.

Her ekonomide ve özellikle gelişen ekonomilerde ihracat artış hızı iktisadi gelişmenin ve büyümenin sınırını tayin eder. Enflasyon hızlanınca iç piyasa canlı ve cazip hale gelmekte, ihracat frenlenmekte ve neticede sanayi ürünleri lehine, fakat bu malların ihracatı aleyhine bir ayırım yapmak ve aşırı himaye politikaları uygulamak kaçınılmaz hale gelmektedir. Geçmişte Türkiye’de de yapılan bundan farklı bir şey değildir.¹⁹

Enflasyon hızının artması sonucu ortaya çıkan diğer olumsuz etkiler ise, tasarruf eğiliminin düşmesi, borçlanma eğiliminin artması, fakat tahvil ve hisse senedi piyasasının canlılığını kaybetmesidir. Bu ortamda bazı sınıai yatırımlar olumlu yönde etkilenirken, bazı ara ve yatırım malları projeleri kârlılığını kaybetmektedir. Enflasyonun hızlandığı dönemlerde büyük ölçekli yatırımlara girmenin riski arttığı için bu işletmelerin terk ettiği veya ertelediği yatırım ve üretim alanlarını kısa zamanında küçük ve orta ölçekli işletmeler doldurmaktadır. Neticede üretim teknolojisinin yenilenmesi engellenmekte, düşük kaliteli ve yüksek maliyetli bir sınıai yapı oluşturduğu için kaynak dağılımındaki etkinlik de bozulmaktadır.²⁰

Yukarıdaki olumsuz sanayileşme neticesi yeterli, kaliteli ve ucuz üretim yapılamadığı için, enflasyonu kontrol amacı ile Türkiye’de sık sık dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları fiyatlarına müdahale edilmiştir. Bu

maksatla kurulan fiyat tespit ve kontrol komiteleri, Türkiye gibi küçük ve dağınık sanayi yapısı olan bir ülkede, ele alınan malın maliyetini çoğu kez doğru şekilde tespit edilemediği için başarılı olamamışlardır. Ayrıca enflasyonun hızlandığı bir ortamda fiyat tespit çalışmalarına esas olacak maliyetlerin, işletmelerin geçmişteki değerli, yakın gelecekteki maliyetini kıstas alınması gerekirdi.²¹

1980 öncesi Türkiye’de özel sektörün ürettiği birçok dayanıklı dayanıksız tüketim mallarının fiyatlarının Sanayi Bakanlığınca tespiti, KİT mamullerinin maliyetinin altında, zararına satılması, enflasyonun hızlandığı bir ortamda, birçok malın karborsaya düşmesine, vergilenmeyen haksız kazançların doğmasına gelir ve kaynak dağılımındaki etkinliğin bozulmasına, enflasyonun daha da hızlanmasına ve iç tasarrufların azalmasına yol açıyordu.²²

Geçmişte uygulanan ucuz faiz politikası ise tüketimi kamçılamış, tasarruf eğilimini azaltmıştır. Ayrıca, firmaların iç ve dış kaynak oranını, kredinin maliyeti yok denecek kadar az olduğu için, normalde bire-iki olacağı yerde bire-10’a kadar düşürmüştür. Bu durum ise, bir yandan Türkiye’de sermaye yoğun bir üretim biçiminin seçilmesine yol açtı üretimde kullanılmayan

fonların spekülâtif maksatlar için kullanılmasına ve neticede haksız kazançların doğmasına ve ayrıca enflasyon hızlanmasına yol açmıştır.

Erzincan Şeker Fabrikası

Yıllar	İHRACAT		İTHALAT	
	Bin Ton	Milyon Dolar	Bin Ton	Milyon Dolar
1952	2.456	396	2.631	532
1960	2.158	321	2.162	467
1965	2.661	464	4.993	572
1969	2.929	537	6.477	801
1973	5.315	1.317	13.653	2.086
1974	4.547	1.532	17.445	3.777
1977	4.145	1.753	23.535	5.796
1979	4.849	2.261	18.810	5.069
1980	4.897	2.910	23.346	7.909
1981	9.230	4.703	22.630	8.933
1982	12.704	5.746	22.769	8.734

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, Değerlendirme Daire Başkanlığı.

1980 öncesi geciktirilerek yapılan yüksek oranlı devalüasyonlar ise devalüasyon beklentilerinin yoğunluk kazandığı aylarda ithalat ve dolayısıyla döviz talebini arttırıyordu. İhracatçılar ise eldeki stoklarını devalüasyon sonrasına erteledikleri, yurtdışındaki işçiler de aynı

şekilde davrandıkları veya dövizlerini karaborsadan gönderdikleri için, devalüasyon beklentisi aylarında, döviz darboğazı şiddetini giderek arttırıyordu. Ayrıca, yüksek oranlı devalüasyonları takiben KİT ürünlerine %100-300 arasında zam yapıldığını bilen herkes mal ve döviz stoku ve karaborsasına başlıyor, bu ise enflasyonu daha da körükliyordu.²³

İşte yukarıdaki olumsuz neticelerin önüne geçmek ümidiyle 24 Ocak kararlarını takiben fiyat kontrollerine son verilmiş, KİT ürünlerine mini zam politikası, mini devalüasyon politikası, 1 Temmuz 1980'den sonra da faiz serbestisi politikası uygulamalarına geçilmiştir. Ayrıca, yatırım teşviklerinde ve dış ticarete bürokratik engeller azaltılmış, kota uygulamasına son verilerek ithalat bir ölçüde libere edilmiş, ihracatı özendirmek için kapsamlı bir ihracatı teşvik politikası paketi uygulamaya konmuştur. Diğer taraftan enflasyonla mücadelede kararlı bir tutum benimsenerek sıkı para kredi ve denk bütçe politikası uygulamaları da sürdürülmektedir.

C. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE GELİŞMELER

Bundan önceki bölümlerden anlaşıldığı gibi, bir ülkenin dış ticaretinde olumlu gelişmeler için gerçekçi kur politikası gereklidir. Fakat yeterli değildir. Özellikle, ihracat gelirlerinin sürekli olarak artması için gerçekçi kur politikası ihracatı desteklenmelidir. Yukarıdaki politikaları bir paket halinde sürekli olarak uygulayabilen, başta Güney Kore ve 1966-1973 döneminde Brezilya olmak üzere, bazı yarı sanayileşmiş ülkelerin geçmişte ne gibi bir ihracat patlaması yaptıkları Tablo-1 yardımıyla görmüştük.

Aşağıdaki Tablo-3'de Türkiye'nin son 30 yıldır Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeleri göstermektedir. Tabloda görüldüğü gibi Türkiye'nin ihracatı 1952-1969 döneminde miktar olarak 2.5 milyon ton civarında kalmıştır.

1970 devalüasyonunun olumlu etkisi sonucu bu miktar 5.3 milyon tona ulaşmış ise de, 1974-1979 döneminde ihracatımız 4.5 milyon ton dolayında seyretmeye devam etmiştir.

Oysa 1980'den itibaren uygulanan tutarlı iktisadi politikalar sonucu miktar olarak ihracatımız 1981 yılında da 9,2 milyon tona, 1982 yılında da 12,7 milyon tona fırlamıştır.

1973 yılından itibaren ithalatımızda gerek miktar ve gerekse değer olarak hızlı bir artış olduğu anlaşılır ise de, bu artışın işçi dövizleri ve dış yardımlarla finanse edildiği bundan önceki bölümlerde belirtilmiştir.

1979 yılından itibaren gerek işçi dövizlerini ve gerekse dış borçlanma yoluyla ithalatını arttıramayan Türkiye'de sanayiye yeterli dış girdi sağlanamadığı için ekonomimiz durma noktasına geldi. Neticede, 1980 başında 24 Ocak Kararlarını uygulamaya koymak zorunda kaldık.

SONUÇ

Türkiye gibi 1980 yılına kadar ithal ikamesi (içe dönük stratejiyi) politikalarını uygulayan ülkelerin dışa dönük sanayileşme stratejilerine geçmeleri kolay olmaktadır. Çünkü, ihracata dönük sanayi stratejisine geçildiğinde, ithalata yasakları, kotalar kaldırıldığı ve gümrük duvarları da kademeli olarak hızla aşağı çekildiği için, bu politikanın uygulanmasına, genellikle aşırı korunmaya alışmış olan holding sahipleri ve işçi sendikaları temsilcileri karşı çıkmaktadır.

Dış ticaret rejminde ve iç iktisadi politikalarda liberalleşme hareketinin sürdürülmesi geçici sıkıntı ve maliyetler doğurursa da, bu sıkıntılara katlanılmaması ekonomide uzun dönemde telafisi çok güç ve ağır maliyetlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

1980 başlarında Türkiye dışa açık sanayileşmenin henüz başlangıç safhasında idi. Genellikle para, sermaye, dış ticaret politikalarında bürokratik engeller ve aşırı selektif politika uygulamalarının kademeli olarak azaltılmasına devam edilmesi 24 Ocak Kararları ile başlanmış ve 2002'ye girdiğimiz şu anda bu konuda büyük başarılar elde edilmiştir. Biz bu makalede Türkiye'de ve diğer gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme ve dış ticaret stratejilerini sadece 1950-82 dönemi için araştırdık.

DİPNOTLAR

- 1 Balassa, B. (1980), "The Process of Industrial Development and Alternative Development Strategies", *Princeton Essays in International Finance*, No. 141, (December, 1980), Int. Finance Section, Princeton University, Princeton, N. J., s. 5.
- 2 Balassa, a.g.e., s. 13-16.
- 3 Prebisch, R. (1963), "Development Problems of the Peripheral Countries and the Terms of Trade", J. D. Theberge (ed.) *Economics of Trade and Development* (içinde), John Wiley and Sons, Inc., New York, 1968, s. 290-293.
- 4 Hughes, H. (1980), "Achievements and Objectives of industrialization", J. Cody, H. Hughes, b. Wail (eds.), *Policies For Industrial Progress in Developing Countries* (içinde), Oxford University Press, Oxford, 1980, s. 12.
- 5 Hughes, H., "Achievements and Objectives of industrialization", J. Cody, H. Hughes, b. Wail (eds.), *Policies For Industrial Progress*

in Developing Countries (içinde), Oxford University Press, Oxford, 1980, s. 14.

6 Balassa, a.g.e., s. 10.

7 Yukarıdaki yazarların görüşlerinin teorik tartışması için bkz, Serin, 1972, s. 19-37; ayrıca Haberler, Nurkse ve Cairncross'un orijinal makaleleri için bkz: Theberge, 1968, içinde sırasıyla s. 103-112, 85-102 ve 113-128. Ayrıca bkz.: Küçükömer (1966) s. 315-320.

8 Meier, G, *International Economics: The Theory of Policy*, Oxford University Press, Oxford, 1980, s. 315-320.

9 Manisalı, E., *Gelişme Ekonomisi*, Elektronik Ofset, İstanbul, 1975, s. 169.

10 Meier, a.g.e., s. 321.

11 Westphal, Rhee ve Pursel, 1981, s. 12.

- 12 Westphal, Rhee ve Pursel, 1981, s. 15.
- 13 Bhagwati, J. ve Kruger, A., "Exchange Control liberalization and Economic Development", *American Economic Review*, Papers and Proceedings, Vol. LXIII (May, 1973) s. 420, 421; Meier, a.g.e., s. 322, 324.
- 14 Kruger, A., *Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences*, NBER, Ballinger Publishing Co, Cambridge, Mass., 1978, s. 38).
- 15 Kruger, A. ve Tuncer, B., *Estimating Total Factor Productivity Growth in a Developing Country*, World Bank Staff Working Paper No. 242, Washington, D. C., (October, 1980), s. 9, dipnot 2.
- 16 Kruger, A. ve Tuncer, B., *Microeconomics Aspects of Productivity-Growth Under Import Substitution: Turkey*, NBER Working Paper No. 532, Cambridge, M. A., (August, 1980), s. 6-7.
- 17 Kruger, A. ve Tuncer, B., *Estimating Total Factor Productivity Growth in a Developing Country*, World Bank Staff Working Paper No. 242, Washington, D. C., (October, 1980), s. 14-15.
- 18 Manisalı, a.g.e., s. 37.
- 19 Mumcu, N., "Enflasyonun Sanayinin Dış Açılmasına Etkileri", 1980'den 1981'e Türkiye Ekonomisi Semineri, Ankara Sanayi Odası, Ankara, (6-7 Mart 1981), s. 314 ve 216-217.
- 20 Tokgöz, 1978, s. 64 ve 66-67.
- 21 Tokgöz, 1978, s. 70-71.
- 22 Çarıkçı, E., "Yeni İktisadi Politikalar ve Türk Lirasının Konvertibilitesi", *H. Ü. İdari Bilimler Dergisi*, cilt 1, sayı 4, (Haziran 1981), s. 89.
- 23 Çarıkçı, E., "İhracat, İşçi Dövizleri ve Kur Politikası", *Yeni Forum*, Cilt 1, Sayı 10 (1 Şubat 1980), s. 14-15.

KAYNAKLAR

- Balassa, B. (1980), "The Process of Industrial Development and Alternative Development Strategies", *Princeton Essays in International Finance*, No. 141, (December, 1980), Int. Finance Section, Princeton University, Princeton, N. J.
- Balassa, B. (1981), "Yeni Sanayileşen Ülkelerin 1973 Yılından Sonra Ekonomi Politikası Tecrübeleri ve Türkiye Örneği", *Dışa Açılmada Kambiyö Politikası-II* (içinde), MEBAN-SPAM, İstanbul, (Temmuz 1981), S. 1-21.
- Balassa, B. (1982), "The Adjustment Experience of Developing Economies at ter 1973", (tebliğ), *Conference on IMF Conditionality*, Airlie, Virginia, U. S. A., (March 24-26; 1982).
- Bhagwati, J. ve Kruger, A. (1973), "Exchange Control liberalization and Economic Development", *American Economic Review*, Papers and Proceedings, Vol. LXIII (May, 1973) s. 420, 421.
- Bhagwati, J. (ed. 1974), *Illegal Transactions and International Trade: Theory and Measurements*, North Holland Publishing Co., Amsterdam, 1974.
- Bhagwati, J. (1978), *Foreign Trade Regimes and Economic Development: Anatomy and Consequences of Exchange Control Regimes*, NBER, Ballinger Publishing Co., Cambridge, Mass., 1978.
- Cody, J., Hughes, H., Wail, D. (eds. 1980), *Policies For industrial Progress in Developing Countries*, Oxford University Press, Oxford, 1980.
- Çarıkçı, E. (1980), "İhracat, İşçi Dövizleri ve Kur Politikası", *Yeni Forum*, Cilt 1, Sayı 10 (1 Şubat 1980), s. 14-15.
- Çarıkçı, E. (1981), "Yeni İktisadi Politikalar ve Türk Lirasının Konvertibilitesi", *H. Ü. İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 1, sayı 4, (Haziran 1981), s. 88-97.
- Fishlow, A., Carriere, J. ve Sekiguchi, S. (1982), "Trade as an Engine of Growth", *Economic Impact*, 1982/2, s. 13-20.
- Hughes, H. (1980). "Achievements and Objectives of industrialization", J. Cody, H. Hughes, b. Wail (eds.), *Policies For Industrial Progress in Developing Countries* (içinde), Oxford University Press, Oxford, 1980.
- IMF (1966-1981), *Direction of Trade Statistics, Annual: 1966-1970; 1969-1975*. Yearbook, 1981,
- IMF, Washington D. C., (1966-1981). IMF (1981), *Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 1981*, IMF, Washington D. C. 1981.
- Johnson, H. (1967), *Economic Policies Toward Less Developed Countries*, Frederick A. Praeger, Publisher, New York, 1967.
- Keesing, D. (1979), *Trade Policy for Developing Countries*, World Bank Staff Working Paper No. 353, (August 1979).
- Korum, U. (1977), *Türk İmalat Sanayii ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme*, A. Ü, Basımevi, Ankara, 1977.
- Kruger, A. (1978), *Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences*, NBER, Ballinger Publishing Co, Cambridge, Mass., 1978.
- Kruger, A. ve Tuncer, B. (1980-a), *Microeconomics Aspects of Productivity-Growth Under Import Substitution: Turkey*, NBER Working Paper No. 532, Cambridge, M. A., (August, 1980).
- Kruger, A. ve Tuncer, B. (1980-b), *Estimating Total Factor Productivity Growth in a Developing Country*, World Bank Staff Working Paper No. 242, Washington, D. C., (October, 1980).
- Küçükömer, i. (1966), *Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerin İlişkilerinin Üzerine*, Hamle Matbaası, İstanbul, 1966.
- Manisalı, E. (1975), *Gelişme Ekonomisi*, Elektronik Ofset, İstanbul, 1975.
- Manisalı, E. (1980), "Türk Sanayininin Temel Sorunları", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı 6 (Haziran 1980), s. 37-40.
- Marshall, J., Mardones, J. ve Marshall, I. (1982), "IMF Conditionality: The Experience of Argentina, Brasil and Chile", (Tebliğ), *Conference on IMF Conditionality*, Airlie, Virginia, U. S. A. (March 22-26), s. 1-54.
- Meier, G. (1964), *Leading Issues in Development Economics*, Oxford University Press, New York, 1964.
- Meier, G. (1968), *The International Economics of Development: Theory and Policy*, Harper and Row, Publisher, New York, 1968.
- Meier, G. (1980), *International Economics: The Theory of Policy*, Oxford University Press, Oxford, 1980.
- Mumcu, N. (1981), "Enflasyonun Sanayinin Dış Açılmasına Etkileri", 1980'den 1981'e Türkiye Ekonomisi Semineri, Ankara Sanayi Odası, Ankara, (6-7 Mart 1981), s. 213-219.
- Myrdal, G. (1956), *An International Economy*, Harper and Row, Publisher, New York, 1956.
- Opalski, T. (1978), "Selected Means of Promotion of Industrial Production and Exports of Industrial Goods as Used in Poland", *Sanayi Ürünleri İhracatının Geliştirilmesi Semineri*, Ticaret Bakanlığı, Ankara, (4-8 aralık 1978), s. 1-30.
- Prabisch, R. (1959), "Commercial Policy in the Underdeveloped Countries", *American Economic Review*, Paper and Proceedings, (May 1959).
- Prabisch, R. (1963), "Development Problems of the Peripheral Countries and the Terms of Trade", J. D. Theberge (ed.) *Economics of Trade and Development* (içinde), John Wiley and Sons, Inc., New York, 1968, s. 2878-297.
- World Bank, *World Bank Atlas: 1981*.
- Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, Türkiye'nin son yıllardaki iç dış ekonomik sorunları ve çözüm yolları üzerine bakınız: Emin Çarıkçı, *Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, TUTİBAY Yayınları, Ankara, 2001.